मङ्गले । इलानामन्नानां समूहः अण् । ३अन्नसमूहे न० । इलायाः पृथिव्या इदम् अण् । ४पृथिवीजाते अन्ने च । "ये पथां पथि रक्षस ऐलबृदा आयुर्युधः" यजु० १६,६०, ऐलमन्नसमूहमन्नं वा बिभ्रति ऐलभृतः परोक्षवृत्त्या भतकारयोर्बदकारौ । डलयोरैक्यात् ऐडशब्दोऽप्यत्रार्थेषु

ऐलवालुक एलवालुकमेव स्वार्थे अण् । एलवालुके (लालुका) गन्धिद्रव्ये शब्दरत्ना० ।

ऐलविल न० राजभेदे । "भरतश्चापि दौष्मन्तिर्लेभे भूमिशयादसिम् । तस्माल्लेभे च धर्म्मज्ञो राजन्नैलविलस्तथा । ततश्चैलविलाल्लेभे" भा० शा० १६१ अ० । असिविद्यावंशवर्णने । २कुबेरे च । "वरासनगतं तत्र यथैवैलविलं तथा" हरिवं० १७७ अ० । ऐडविडशब्दे व्युत्पत्तिः ।

ऐलाक त्रि० ऐलाक्यस्य छात्रः कण्वा० अण् यञोलोपः । ऐलाक्यछात्रे ।

ऐलिक पु० इलिन्यां भवः ठक् पुंवत् । इलिन्यपत्ये दुष्मन्तादिपितामहे तंसौ राजनि "इलिनीनाम तस्यासीत् कन्या वै जनमेजय ! । ब्रह्मवादिन्यधि स्त्री च तंसुस्तामभ्यगच्छत । तंसोः सुरोधो राजर्षिर्धर्म्मनेत्रः प्रतापवान् । ब्रह्मवादी पराक्रान्तस्तस्य भार्य्योपदानवी । उपदानवी सुतान् लेभे चतुरस्त्वैलिकात्मजात् । दुष्मन्तमथ सुष्यन्तं प्रवीरमनघं तथा" हरिव० ३२

ऐलेय पु० इलायाः अपत्यम् ढक् । १भौमे मङ्गले इलायां भवः ढक् । २एलुवालुके गन्धद्रव्ये न० शिवादौ० इलाशब्दस्तु भानुपुत्रीडापरस्तेन ततोऽणेवेति भेदः ।

ऐश त्रि० ईशस्येदम् अण् । ईशसंबन्धिनि "सुरसरिदिव तेजो वह्निनिष्ठ्यूतमैशम्" रघुः "यो लोकवीरसमितौ धनुरैशमुग्रम्" भाग० ९,१०,६ । एवमैशानैश्वरादयोऽप्यत्र स्त्रियां ङीप् । ऐशानी "पूर्व्वोत्तरयोरन्तरालदिशि "ऐशानीक्रमतो रेखोत्तराग्रा देवमण्डले । नैर्ऋतीक्रमतो रेखा प्रागग्रा पितृमण्डले" स्मृतिः । "ऐशान्यां मरणं ध्रुवं निगदितं दिग्लक्षणं खञ्जने" ति० त० वर्धकृत्यम् । ईश्वरसम्बन्धिनि त्रि० "पश्य मे योगमैश्वरम्" गीता "ऐश्वरं धनुरभाजि यत्त्वया" रघुः २दुर्गायां स्त्री ।

ऐश्वर्य्य न० ईश्वरस्य भावः ष्यञ् । १प्रभुत्वे "तस्मै निशाचरैश्वर्य्यं प्रतिशुश्राव राघवः" रघु० । इच्छानभिघातात्मके २ईश्वरधर्मे ३अणिमादौ च "ऐश्वर्य्यस्य समग्रस्य वीर्य्यस्य यशसः श्रियः" इति पुरा० । ऐश्वर्य्यञ्च द्विविधं नित्यं नित्येश्वरानुध्यानजन्यं योगजं वा तत्र नित्यैश्वर्य्यमैश्वरस्य स्वाभाविकम् "स्वाम्यं यस्य निजं जगत्सु" आत्मत० । योगजञ्च बुद्धेः सात्त्विकगुणभेदः यथोक्तम् "अध्यवसायो बुद्धिर्धर्म्मो ज्ञानं विराग ऐश्वर्य्यम् । सात्त्विकमेतद्रूपम् तामसमस्माद्विपर्य्यस्तम्" सां० का० । व्याख्यातञ्चेदं वाचस्पतिना "ऐश्वर्य्यमपि बुद्धिधर्मः यतोऽणिमादिप्रादुर्भावः । तत्राणिमा अणुभावः यतः शिलामपि प्रविशति । लघिमा लघुभावः यतः सूर्य्यमरीचिमालम्ब्य सूर्य्यलोकं याति । महिमा महतोभावः यतोमहान् संभवति । प्राप्तिरङ्गुल्यग्रेण स्पृशति चन्द्रम् । प्राकाम्यमिच्छानभिघातो यतोभूमावुन्मज्जति निमज्जति यथोदके । वशित्वं भूतभौतिकं वशीभवत्यस्यावश्यम् । ईशित्वं भूतभौतिकानां प्रभवस्थितिमीष्टे यच्च कामावसायित्वं सत्यसङ्कल्पता यथास्य सङ्कल्पो भवति भूतेषु तथैव भूतानि भवन्ति । अन्येषां निश्चया निश्चेतव्यमनुविधीयन्ते योगिनस्तु निश्चेतव्याः पदार्था निश्चयमिति चत्वारः सात्त्विका बुद्धिधर्म्माः" ।

पातञ्जलसूत्रभाष्यविवरणेषु कारणफलसहितं तस्य स्वरूपादिकं दर्शितं यथा । "कायाकाशयोः सम्बन्धसंयमाल्लघुतूलसमापत्तेश्चाकाशगमनम्" ४१ सू० ।

"यत्र कायस्तत्राकाशं तस्यावकाशदानात् कायस्य तेन सम्बन्धप्राप्तिस्तत्र कृतसंयमो जित्वा तत्सम्बन्धं लघुषु तूलादिष्वापरमाणुभ्यः समापत्तिं लब्ध्वा जितसम्बन्धो लघुर्भवति लघुत्वाच्च जले पादाभ्यां विहरति ततस्तूर्णनाभितन्तुमात्रे विहृत्य रश्मिषु विहरति ततो यथेष्टमाकाशगतिरस्य भवतीति" भा० ४१ ।

"कायाकाशसम्बन्धसंयमाद्वा लघुनि वा तूलादौ कृतसंयमात्समापत्तिं चेतसस्तत्समलघुतां लब्ध्वेति सिद्धिक्रममाह जल इति" वि० ४१ ।

"बहिरकल्पिता वृत्तिर्म्महाविदेहा ततः प्रकाशावरणक्षयः" सू० "शरीराद्बहिर्मनसोवृत्तिलाभोविदेहा नाम धारणा सा यदि शरीरप्रतिष्ठस्य मनसोबहिर्वृत्तिमात्रेण भवति सा कल्पितेत्युच्यते या तु शरीरनिरपेक्षा बहिर्भूतस्यैव मनसो बहिर्वृत्तिः सा खल्वकल्पिता । तत्र कल्पितया साधयत्यकल्पितां महाविदेहामिति यया परशरीराण्याविशन्ति योगिनः ततश्च धारणातः प्रकाशात्मनोबुद्धिसत्त्वस्य यदावरणं क्लेशकर्म्मविपाकत्रयं रजस्तमोमूलं तस्य च क्षयोभवति" भा० ४२ ।

"अपरमपि परशरीरावेशहेतुसंयमं क्लेशकर्म्मविपाकक्षयहेतुं विदेहामाह शरीरादिति । अकल्पिताया